

УДК 371.035

Ю. Ю. Агапов,
асистент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІНДИВІДУАЛЬНІ ФОРМИ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

У статті представлено сутнісну характеристику поняття домашньої форми освіти як складової приватної освіти на Волині. Охарактеризовано зміст, форми та методи домашнього навчання і виховання на Волині у хронологічних межах дослідження; вимоги, що пред'являлися до наставника або вчителя з боку уряду, громадськості і батьків. Розглянуто особливості організації індивідуальних форм приватної освіти на Волині у період другої половини XIX – на початку XX століття. Виявлено, що домашня форма освіти на Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. була орієнтована на задоволення запитів батьків і суспільства (або його частини), реалізацію варіативного змісту навчання і виховання; мала як індивідуальний, так і груповий характер.

Становлення і розвиток системи освіти як частини культури народу в державі безпосередньо пов'язане з її історією. Періоди історичного розвитку держави характеризуються певними поглядами на навчання і виховання дітей, потребами суспільства в освічених і вихованих людях, станом освітньої системи в країні. У зазначеному контексті важливого значення набувають дослідження не лише особливостей функціонування навчальних закладів державної форми власності, але й приватного навчання, що, являючи собою структурний компонент єдиної системи освіти в державі, є альтернативною формою реалізації соціальних перетворень та суспільних відносин.

Історичний аспект системи освіти загалом і приватної, як її складової, висвітлено у дослідженнях Н. Барсова, П. Батюшкова, Л. Березовської, Ї. Гофмана, Л. Єршової, О. Івашенко, О. Кармаєвої, О. Костюк, І. Круківської, Ю. Поліщука, Н. Сейко, С. Сергєєвої та ін. Значну увагу проблемам сектору приватної освіти на сучасному етапі розвитку країни приділяють О. Біла, Л. Гриневич, А. Дідич, О. Дікова-Фаворська, Д. Марковський та ін.

Аналіз джерельної бази свідчить, що проблема приватного навчання на різних етапах розвитку освіти викликала безперечний інтерес у представників педагогічної і політичної громадськості та підлягала багатоплановому аналізу з різних позицій.

Водночас становлення і розвиток приватної освіти на Волині (друга половина XIX – початок XX ст.) не отримали цілісного відображення в історико-педагогічній літературі і потребують подальшого об'єктивного аналізу цього феномену. Зокрема, йдеться про недостатній рівень дослідження проблем домашньої освіти як складової приватної освіти. Тому **метою нашого дослідження** є визначення особливостей організації індивідуальних форм приватної освіти на Волині досліджуваного періоду.

Для досягнення поставленої мети визначені **завдання дослідження**, а саме: уточнити педагогічну сутність поняття домашньої форми освіти як складової приватної освіти; охарактеризувати зміст, форми та методи домашнього навчання і виховання на Волині у хронологічних межах дослідження.

У сучасній законодавчій документації і науковій літературі з історії педагогіки часто використовується поняття "недержавна освіта". Однак, в різні історичні періоди цей термін мав різне трактування. Так, у вітчизняній літературі до першої половини XIX ст. існувала загальна назва "приватного учіння". Під вказаною категорією розуміли: навчання в приватних навчальних і навчально-виховних закладах (школах, училищах, пансіонах, гімназіях), які в нормативно-правових документах і періодичній літературі того часу називалися "вільними", "партикулярними", "приватними", "публічними"; навчання в домашніх умовах (домашня освіта). Варто звернути увагу на те, що чіткого визначення так званому "приватному учінню" в документах не було.

Вважаємо, що в спектрі термінологічного поля категорію "приватне учіння" цілком можна розглядати як поняття, що визначає поліморфний (що зустрічається в декількох формах) стан одного "виду" освіти.

Зазначимо, що документи, видані після закінчення приватного навчально-виховного закладу, а також свідчення про отримання домашньої освіти за наявності в них результатів підсумкових іспитів (випробувань, оглядів), були загальноновизнаними для вихованця і дозволяли в подальшому продовжити освіту у відповідних державних навчальних установах.

У контексті нашого дослідження під *приватною освітою*, що існувала на Волині у другій половині XIX – початку XX ст., будемо розуміти вид освіти, представлений домашньою формою навчання і виховання (як індивідуального, так і групового характеру) та навчально-виховними закладами (училище, пансіон, гімназія), що функціонували за рахунок фінансових коштів фізичних приватних осіб, які здійснювали управлінську функцію за організацією навчально-виховного процесу в цих закладах.

© Агапов Ю.Ю., 2011

Безумовно, це визначення не претендує на універсальність, воно лише призначене для відображення сутності приватної освіти на Волині у період другої половини XIX – початку XX ст.

Ефективне виконання завдань дослідження потребує чіткого визначення змістових компонентів приватної освіти, зокрема, йдеться про індивідуальні форми приватного навчання і виховання (так звана "домашня освіта"), що набули поширення задовго до державного оформлення системи освіти на Волині. Розглянемо термін "домашня освіта" і пов'язані з ним категорії учительства "гувернер", "домашній вчитель", "домашній наставник" більш детально.

Поняття "домашня освіта" в розмовній мові вживалося як "домашнє виховання". У нормативно-правовій документації XIX ст. дане поняття визначалося як "домашнє учіння" і мало на увазі єдине здійснення процесів формування, розвитку, навчання і виховання разом з усіма умовами, формами і методами їх протікання, здійснюваних у домашніх умовах.

Отже, *домашню освіту* в даних хронологічних межах визначаємо як форму виховання і навчання дітей наставником і (або) вчителем в домашніх умовах, що реалізується за кошти платоспроможних фізичних приватних осіб.

Наступним поняттям, безпосередньо пов'язаним з домашньою формою навчання і виховання, є "гувернер" (фр. *gouvernant, gouverneur* – правити, керувати, управляти) в історичній літературі вперше зустрічається при зверненні князя Голіцина до бояр "про необхідність учити своїх дітей" і запрошувати з цією метою польських гувернерів [1]. У словниках суть даного поняття зводиться практично до одного значення – це найманий домашній наставник, вихователь дітей. Так, у "Словнику іншомовних слів" "гувернер" – це вихователь, що наймається для навчання і виховання дітей у дворянській або буржуазній сім'ї [2: 145]. Гувернантка (фр. *gouvernante*), відповідно – у дворянській або буржуазній сім'ї – вихователька, що наймається для навчання і виховання дітей [2: 145]. Проте, як свідчать історико-педагогічні джерела, гувернери та гувернантки займалися вихованням і навчанням дітей не лише в умовах сім'ї, але були задіяні (на посаді вчителя (вчительки), вихователя (виховательки) або наглядача (наглядачки) в державних та приватних навчально-виховних закладах.

Зазначимо, що науковій аргументації термінів "гувернер", "гувернантка" у довідниковій педагогічній літературі практично не зустрічається. Як правило, пояснення обмежуються декількома характеристиками: термін позначається як "домашній вихователь", а зміст навчання даної категорії учительства обмежується "світськими манерами", "правилами пристойності", "умінням розмовляти іноземними мовами" [3 : 293].

Водночас, у зазначеному педагогічному словнику пропонується наступне визначення, що свідчить про ідентифікацію авторами термінів "гувернер", "домашній вчитель", "домашній наставник": "Домашній вчитель (наставник) – звання, що присвоювалося в дореволюційній Росії на основі Положень 1834 і 1846 рр., і надавало право викладати вузьке коло предметів у міських училищах і молодших класах гімназій, а також виховувати дітей у домашніх умовах і приватних пансіонах. Екстерни складали іспит на право отримання звання домашнього вчителя при особливій комісії, організованій опікуном учебного округу. Звання "домашній вчитель" отримували також ті, що пройшли курс VIII педагогічного класу жіночої гімназії" [3: 351].

У "Російській педагогічній енциклопедії" (1993 р.) автори дають офіційне тлумачення поняття "гувернер (гувернантка)", згідно нормативно-правової документації, знову ж таки ототожнюючи його з поняттями "домашній вчитель", "домашній наставник" [4: 283].

Таким чином, у зазначеній літературі не вказується на істотні відмінності зазначених категорій учительства. Відсутнє також тлумачення ще однієї категорії – "наглядач (наглядачка)".

Зауважимо, що термін "домашній наставник" використовувався лише у нормативно-правовій документації, у повсякденному житті це поняття ототожнювалося з терміном "гувернер".

Однак поняття "домашній наставник" та "домашній вчитель" не були тотожними. У документах, що регламентують домашню форму освіти, указувалося на те, що звання "домашній наставник" вказувало на перший (вищий) ступінь особи, що займалася навчально-виховною діяльністю в приватних будинках. Домашні вчителі відносилися до другого ступеня, це були особи, що не мали вищої освіти.

Обидві категорії учительства зобов'язані були здійснювати педагогічну діяльність згідно відповідних державних нормативно-правових документів, зокрема, статутів. Вимоги, що пред'являлися до педагогів, визначали їх професійні обов'язки, особисті якості, як вихователя і викладача.

Домашня форма освіти як традиційний спосіб набуття знань, що успішно проіснувала на території Російської імперії до початку XX століття, була юридично закріплена Законом 1737 р., згідно з яким особам дворянського походження надавалося право "навчати своїх синів вдома з перевіркою результатів цього навчання державою" [5]. З цією метою, за законом, особам, що здобували освіту приватно, встановлювалися "огляди" для перевірки знань з різних предметів (залежно від віку).

Офіційне законодавче поле відносно цього виду освіти було прийняте в 1834 р. До цього часу домашня освіта регламентувалася тими нормативно-правовими документами, яких дотримувалися як державні, так і приватні навчальні заклади; в документах цей вид навчання особливо не виділяли.

Батьки нерідко загальноосвітнім навчальним закладам надавали перевагу домашній освіті. Серед причин негативного ставлення до державних закладів освіти були: відсутність достатньої матеріальної бази, відповідних педагогічних кадрів, а також тенденція до станового навчання і виховання. Як правило, домашня форма освіти привертала увагу дворян, духівництва, частини поміщиків.

Як зазначалося вище, законодавчо домашню освіту було оформлено в 1834 р. "Положенням про домашніх наставників і вчителів" [6]. Зокрема, документом офіційно устанавлювалися звання домашніх наставників, вчителів і вчительок, яким відповідали: спектр обов'язків, освітній ценз, чиновиробництво, матеріальне забезпечення і привілеї.

Домашній наставник займався в приватному будинку з однією дитиною або декількома дітьми, що належали, як правило, до однієї родини і виховувалися в однакових умовах. Домашня освіта, на відміну від навчальних закладів, мала як індивідуальний, так і груповий характер навчання.

Роль домашніх наставників могли виконувати студенти, що закінчили відповідний курс педагогічного інституту та деяких ліцеїв. Контингент вітчизняних домашніх наставниць також складали випускниці казенних навчальних закладів, що знаходилися під опікою Государині Імператриці, та вихованки жіночих навчальних закладів, що відповідали за рівень навчально-виховного процесу; наставниці іноземного походження, що отримали російське підданство і пройшли відповідні випробування.

З числа осіб духовного звання право надавати домашню освіту без особливого випробування надавалося священикам, випускникам духовних семінарій. Священики і диякони, що не закінчили курс навчання в семінарії, мали право навчати без випробування лише обмеженій кількості предметів, а саме – читанню, письму й арифметиці.

Проте, відсутність у документах Міністерства народної освіти конкретних відомостей про те, випускники яких навчальних закладів (окрім названих вище) могли отримати звання домашніх наставників, і з якої причини до цієї діяльності допускалися особи з середньою освітою, що не склали відповідного випробування, призводило до небажаних результатів. Це, насамперед, відбувалося тоді, коли домашньою освітою займалися особи, які не мали ні спеціальної педагогічної освіти, ні необхідних знань для здійснення навчально-виховної діяльності.

Поступово, урядові документи, в яких були сформульовані найважливіші правила відносно домашньої форми освіти, багато в чому визначили і ранжирували категорії осіб, що займалися навчанням і вихованням дітей в умовах сім'ї, з урахуванням їх освітнього рівня. У зв'язку з цим, відповідно до рівня освітньої підготовки, в названій сфері учительства умовно можна виділити осіб, що мають: вищу, середню і домашню освіту. Освітній рівень кожної категорії домашніх наставників (наставниць) характеризувався цілою системою кількісних і якісних показників, обсягом знань і вмінь, отриманих в одному з навчальних закладів або в домашніх умовах.

Домашні педагоги, що вважалися підпорядкованими Міністерству народної освіти, приносячи присягу (з 1835 р.) на вірність своїй службі, зобов'язані були виконувати правила і дотримуватися умов, встановлених не лише урядом і громадськістю, але й батьками [7].

Незважаючи на прийняття нормативно-правових документів, що, безумовно, мало позитивний вплив на розвиток домашньої форми освіти, залишалися невирішеними питання щодо контролю за якістю організації і змісту даної форми освіти. Низка проблем, пов'язаних з умовами здійснення домашньої форми освіти, його методичним оснащенням, взаєминами наставників, учителів з вихованцями і батьками, взагалі не було відображено в нормативно-правових документах. До того ж, у правовому і матеріальному забезпеченні домашні наставники були значно нижчими за вчителів гімназій, незважаючи на рівні умови, потрібні для отримання того або іншого звання.

Поступово створена правова база щодо здійснення навчально-виховного процесу в домашніх умовах офіційно визнала і закріпила позиції домашньої форми освіти. На законодавчому рівні були затверджені необхідні умови допуску осіб до навчання і виховання дітей в приватних будинках: наявність спеціальної освіти і моральна "благонадійність" особистості, що включала політичні переконання, лояльне ставлення до царату, устрою Російської імперії.

Зміст домашнього навчання і виховання зумовлювали не лише вимоги, сформульовані у нормативно-правових документах (зокрема, Статут 1828 р., заснований на принципах православ'я, самодержавства і народності, орієнтував педагогів на необхідності важливості морального виховання дітей, оволодіння ними основами наук, підготовки вихованців до суспільної діяльності та служіння державі [8: 200-250]), але й самі батьки. На відміну від урядових настанов, у вимогах батьків, зокрема дворянства, було немало своєрідного та індивідуального. Окремі вимоги щодо домашнього навчання були характерними не лише для кожної сім'ї, але, нерідко, і для кожного з батьків окремо. У вихованні дітей активну участь брали також багаточисельні родичі. Однак хаотичність різних впливів на особистість частково нейтралізувалася, по-перше, належністю всіх вихователів до одного кола суспільства, що дотримувалися однієї культурної традиції; по-друге, помітною патріархальністю побуту, що передбачав відтворення молодим поколінням системи стосунків батьків [9].

Нерідко батьки й самі відчували труднощі щодо формулювання вимог, які вони ставили перед домашніми наставниками (наставницями) і вчителями (вчительками). Як правило, не було ні цілісної системи виховання, ні усвідомленого прагнення до певної виховної мети.

Більшість вимог щодо навчання і виховання дітей у домашніх умовах зводилися до наступного: навчити грамоті, починаючи із Закону Божого і завершуючи різноманітними мистецтвами – музикою, співом, малюванням; особливу увагу приділити вивченню нових іноземних мов і "різним тонкощам"; супроводжувати дітей на дитячих вечорах і прогулянках [10: 288].

Домашня форма навчання і виховання відносно дівчаток і хлопчиків мала організаційну різницю. У досліджуваних хронологічних межах кінцевою метою домашньої освіти дівчаток, як правило, була підготовка майбутніх матерів сімейства. Домашня наставниця нерідко була єдиним просвітителем на все життя. У свою чергу, хлопчики недовго залишалися під опікою домашнього наставника, оскільки на них чекала державна або приватна школа, вищий навчальний заклад, обов'язки служби, кар'єра тощо.

Після отримання домашньої освіти і склавши відповідні іспити, дитина могла вступати до гімназії. За бажанням батьків, домашні наставники і вчителі могли підготувати дитину до вступу до університету. У цьому випадку навчання мало здійснюватися за програмами благородних пансіонів, які з 30-х рр. XIX ст. були альтернативою домашній освіті. Домашня освіта організовувалася впродовж всього календарного року, виключаючи святкові і недільні дні.

У процесі навчання дітей в домашніх умовах домашні наставники (наставниці), вчителі (вчительки) повинні були використовувати навчальні книги і рекомендації, схвалені державною системою початкової і середньої освіти. За бажанням батьків, педагоги могли використовувати й іншу літературу, якщо вона була дозволена цензурою і не мала "шкідливого впливу на моральність, народне відчуття і, взагалі, на образ думок юнацтва" [11].

До числа предметів, що викладалися в домашніх умовах, насамперед, входили дисципліни, що забезпечували елементарну підготовку дітей: читання, письмо, основні дії арифметики, основи Закону Божого і моралі. Могло здійснюватися викладання і тих навчальних дисциплін, які були зазначені у свідоцтвах домашніх наставників.

Найбільш популярним засобом виховання і провідним видом діяльності дітей були ігри, за допомогою яких спостерігали за ставленням вихованця до оточуючих. Ігри визначали основні лінії психічного розвитку дитини. Так, рольова гра мала велике значення для розвитку мови і мислення, координації рухів. Ігри забезпечували емоційне задоволення, реалізацію завдань морального виховання дитини. У процесі домашньої освіти повинні були здійснюватися фізичний розвиток і формування культурно-гігієнічних навичок.

Головними критеріями оцінювання рівня освіченості дітей домашніми педагогами були поточні оцінки і регулярна щотижнева характеристика дитини: поведінка, рівень навчальних досягнень, ставлення до навчання тощо.

Водночас, взаємодія домашнього наставника (наставниці) або вчителя з батьками, що є обов'язковим для успішної реалізації процесу домашньої освіти, практично була відсутня. Така ситуація часто була зумовлена, по-перше, соціальною нерівністю між домашніми педагогами і соціально забезпеченими батьками; по-друге, існуючим уявленням про те, що освітою в сім'ї повинні займатися, передусім, няньки, надалі – домашні наставники, наставниці та вчителі. Батьки "втручалися" в дитяче життя досить рідко, лише у випадках покарання, заохочення тощо [10].

Вибір методів навчально-виховного процесу в домашніх умовах багато в чому визначався рівнем освіти домашнього наставника (наставниці) або вчителя (вчительки).

У середині XIX століття, засновник методики початкового навчання російської мови К. Ушинський (1824-1870) та його послідовники боролися проти догматичної методики, зубріння, залишків формалізму в системі початкового навчання грамоті, проти насадження церковних текстів, "диктоманії", однобічного захоплення однією лише орфографічною письменністю, заучування правил правопису без орієнтування на відчуття мови, на спільний мовний розвиток. Педагоги відстоювали ідею включення до кола дитячого читання кращих художніх здобутків і фольклору, ефективність використання творчих розповідей, написання творів та інших мовних вправ на уроках з російської мови [12].

Заслуговує на увагу практика активного використання усної народної творчості (зокрема, прислів'я, приказки, байки тощо), особливо у процесі організації дозвілля вихованців, для різностороннього їх розвитку, а також з метою повчань, настанов. У домашній освіті дітей прислів'я виступали як педагогічні засоби, оскільки вони містили заклик до самовиховання і самовдосконалення.

Вивчення іноземних мов здійснювалося у три етапи: на першому – ознайомлення з алфавітом і вимовою іноземних слів, читання текстів хрестоматії і вивчення етимології слів; на другому – продовження роботи над хрестоматійними текстами і вивчення синтаксису; на третьому – читання оригіналів, вивчення стилю і красномовства. У той же час у вивченні іноземних мов мали місце серйозні недоліки, зокрема, вони були погано орієнтовані на опанування мови як засобу спілкування, навіть у формі навчання читанню [13].

Щодо результатів домашньої освіти, то в більшості випадків вони залежали від освітнього рівня домашнього наставника або вчителя. За результатами домашньої освіти з середини XIX ст. юнакам надавалося право на складання поточних іспитів і на отримання "Свідоцтв" разом з учнями казенних навчальних закладів. Після успішного складання іспитів вони користувалися тими ж правами, що і випускники державних навчальних закладів.

Під час вступу до гімназії з метою продовження навчання тим, хто навчався в домашніх умовах, необхідно було заздалегідь підготувати наступні документи: автобіографію, метричні документи, "Свідоцтво" про раніше складені іспити або курси, довідку про прописку, свідоцтво про благонадійність.

Випробування для дівчат, що здобули домашню освіту, дозволялося проводити також в гімназіях в кінці року разом з основним контингентом учнів. Для цього відводився спеціально визначений час. При успішному складанні всіх іспитів видавалося "Посвідчення" (а не "свідоцтво"), в якому містилися відповідні оцінки. Однак цей документ не давав права на вступ до вищих навчальних закладів [10].

Загалом, домашня освіта Волині другої половини XIX – початку XX ст. була орієнтована на:

- задоволення запитів батьків і суспільства (або його частини, зокрема, йдеться про освіту національних меншин) з формування, розвитку, виховання і навчання дітей;

- індивідуальний характер виховання і навчання, що дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожної дитини;

- груповий характер виховання і навчання малої групи дітей, пов'язаних, як правило, родинною системою стосунків або належністю до однієї етногрупи, що регулюються спільними цінностями і нормами;

- реалізацію варіативного змісту навчання і виховання, з врахуванням вимог державних нормативно-правових документів;

- провідну роль домашнього наставника або вчителя в організації навчально-виховного процесу, його вплив та особливості взаємодії з вихованцями (виникнення у зв'язку з цим неоднозначного ставлення до вчителів-іноземців суспільства і влади).

Таким чином, у зазначений хронологічний період вимоги, що пред'являлися до наставника або вчителя з боку уряду, громадськості і батьків, вказували на необхідну універсальну підготовку. Домашній педагог повинен був володіти як знаннями із різних наук, так і знаннями світських манер. На жаль, на практиці досягти такого рівня підготовки домашнім педагогам було практично неможливо з ряду причин, як соціальних, так і економічних. У результаті, невідповідність рівня освіченості домашніх педагогів вимогам, що до них ставилися, передусім, батьками, породжувало суперечливе і часто негативне ставлення до домашньої форми освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ключевский В. О. Сочинения в 9-ти тт. : Т. 5. Курс русской истории. 4.5. Лекции LXXXI, LXXXIII / В. О. Ключевский ; [под ред. В. Л. Янина ; послесл. и коммент. составили В. А. Александров, В. Г. Зими́на]. – М., 1989. – С. 146–170 ; 185–209.
2. Словарь иностранных слов. – [10-е изд., стереотип]. – М. : Рус. яз., 1983. – 608 с.
3. Педагогический словарь : В 2 тт. – М. : Академия пед. наук, 1960. – Т. 1. – 774 с.
4. Российская педагогическая энциклопедия : В 2 тт. / [гл. ред. В. В. Давыдов]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т. 1. – 608 с.
5. Рождественский С. В. Две записки М. М. Сперанского / С. В. Рождественский // Материалы для истории учебных реформ в России в XVIII – XIX вв. – СПб. : Общественная польза, 1910. – 397 с.
6. Положение о домашних наставниках и учителях // Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. – Т. 2 (1825–1839). – Отд. 2. – Изд. 2-е. – СПб., 1875. – 1575 с.
7. Об учинении присяги на верность службы при вступлении в звания Домашних Наставников и Учителей // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб., 1835. – Ч. 6. – № 4–6. – Отд. 1. – С. CLXXII.
8. Устав гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве университетов // Сб. постановлений по Министерству народного просвещения : изд. 2-е. – СПб., 1875. – Т. II (1825 – 1839).
9. Муравьева О. С. Как воспитывали русского дворянина. / О. С. Муравьева. – М. : LINKA-PRESS, 1995. – 270 с.
10. Сергеева С. В. Становление и развитие частного школьного образования в России (последняя четверть XVIII в. – первая половина XIX в.) : дис. ... на соиск. учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Светлана Васильевна Сергеева. – Москва, 2003. – 448 с.
11. Дополнительные правила о домашних наставниках и учителях // Журнал МНП. – № VII. Отд. 1. – СПб., 1834. – С. 101–102.
12. Львов М. Р. Общие вопросы методики русского языка / М. Р. Львов – М., 1983. – 297 с.
13. Методика обучения иностранным языкам в средней школе : [учеб.] / Н. И. Гез, М. В. Ляховицкий, А. А. Миролубов и др. – М., 1982. – 298 с.

Матеріал надійшов до редакції 12.04. 2011 р.

**Агапов Ю. Ю. Индивидуальные формы частного образования на Волыни
(вторая половина XIX – начало XX века)**

В статье представлена характеристика понятия домашней формы образования как составляющей частного образования на Волыни. Охарактеризованы содержание, формы и методы домашнего обучения и воспитания на Волыни в хронологический период исследования; требования, которые предъявлялись к наставнику или учителю со стороны власти, общества и родителей. Рассматриваются особенности организации индивидуальных форм частного образования на Волыни в период второй половины XIX – начале XX века. Установлено, что домашняя форма образования на Волыни во второй половине XIX – начале XX века была ориентирована на удовлетворение запросов родителей и общества (или его части), реализацию вариативного содержания обучения и воспитания; носила как индивидуальный, так и групповой характер.

**Agapov Yu. Yu. Individual Forms of Private Education in Volyn Region
(the 2nd Half of the XIX – the Beginning of the XX century).**

The article presents the essential characteristics of the notion homeschooling as an element of private education in Volyn. It suggests the characteristic of contents, forms and methods of home training and teaching in Volyn during the investigated period and also the description of the requirements to the mentor or teacher from the government, public or parents. The features of organization of individual forms of private education in Volyn during the 2nd half of the XIX – the beginning of the XX century are described. It was revealed that homeschooling in Volyn in this period was focused on parents' and society (or its parts) demands satisfaction, realization of variable content of teaching and training and had both individual and group character.